

TAUTŲ TEISĖS IR JŲ GYNIMO PRIEMONĖS ANTROJOJE SCHOLASTIKOJE: TARPTAUTINĖS TEISĖS TEORIJOS PRADŽIA

Vytis Valatka

1970 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos tarptautinės teisės principų deklaracija⁵²² ir 1975 m. Helsinkio pasitarimo baigiamasis aktas⁵²³ įtvirtino pagrindinius tarptautinės teisės principus – esmines valstybių teises ir pareigas. Tai suvereni valstybių lygybė ir suvereniteto teisės gerbimas; jėgos nenaudojimas ir negrasinimas ja; sienų neliečiamumas; valstybių teritorinis vientisumas; taikus tarptautinių ginčų sprendimas; nesikišimas į kitų valstybių vidaus reikalus; žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių gerbimas; tautų lygiateisiškumas ir laisvas apsisprendimas; valstybių bendradarbiavimas; sąžiningas teisėtų tarptautinių įsipareigojimų vykdymas.

Civilizuotam XXI a. vakariečiui, išugdytam laisvės, demokratijos, tolerancijos, teisinės valstybės idealų pagrindu, šie principai atrodo savaime suprantami postulatai, galioję visada ir visur. Na, bent jau visada Europoje, kurią įprasta laikyti civilizacijos, tolerancijos, demokratijos, įstatymų viršenybės lopšiu. Vis dėlto realybė paneigia šią romantinę viziją – minėti tarptautinės teisės principai gana ilgai skynėsi kelią į pripažinimą⁵²⁴. Vienas veiksnių, la-

⁵²² Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations (adopted on 24 October 1970), 9 ILM 1292 (1970).

⁵²³ Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (adopted on 1 August 1975), 14 ILM 1292 (1975).

⁵²⁴ Štai dar 1990 m. Nobelio taikos premijos laureato M. Gorbačiovo vadovaujama Sovietų Sąjunga atkakliai ginčijo lietuvių, latvių ir estų tautų teisę į laisvą apsisprendimą, o 1991 m. prieš nepriklausomybę paskelbusias Lietuvą ir Latviją naudojo šiurkščią karinę jėgą, kartu pažeisdama tų valstybių suvereniteto teises bei sienų neliečiamumo principą. Maža to, ta

biausiai prisidėjusių prie jų įtvirtinimo – juos iškėlus ir pagrindusi tarptautinės teisės teorija. Šios teorijos pradininku įprasta laikyti olandą Hugo Grocijų. Vis dėlto gana dažnai nepelnytai užmirštami šio Renesanso mąstytojo pirmtakai – antrosios scholastikos klasikai. Tai dominikonų ordino vienuolis ispanas Fransiskas de Vitorija (Francisco de Vitoria, 1480–1546) ir jėzuitas ispanas Fransiskas Suaresas (Francisco Suarez, Franciscus Suarius 1548–1617). Jų darbuose pradžia atranda didžioji dalis aukščiau išvardytų tarptautinės teisės principų ir valstybių bei tautų teisių ir pareigų. Šiuo straipsniu kaip tik ir yra siekiama iširti minėtus darbus⁵²⁵, išryškinti jų svarbą pagrindiniams mūsų valstybingumo dokumentams: Vasario 16-osios ir Kovo 11-osios Aktams. Siekiant šių tikslų, daugiausia bus taikomas lyginamasis doksografinis metodas.

Antroji scholastika: tarptautinės teisės teorijos sukūrimas

Scholastinėje filosofijoje skiriami du didžiuliai laikotarpiai. Tai viduramžių scholastinė filosofija (XI–XV a.), dar vadinama klasikine scholastika, ir Renesanso bei naujųjų amžių scholastinė filosofija, kitaip vadinama antrąja scholastika. Ši XVI–XVIII a. gyvavusi scholastika iš esmės išlaikė tradicinę

pati Sovietų Sąjunga iki pat savo griuvimo atkurtosios Lietuvos valstybės viduje bandė sukurti tam tikrą autonominį darinį (vadinamąją lenkų autonomiją), griaunantį šios valstybės teritorinį vientisumą; kurstė Lietuvos gyventojų nepasitenkinimą teisėtai ir demokratiškai išrinkta valdžia, taip kišdamasi į Lietuvos vidaus reikalus.

Tarptautinės teisės principų pažeidimų Europoje galime rasti ir mūsų dienomis. Akivaizdus tokio pažeidimo pavyzdys – Rusijos ginkluotųjų pajėgų įsiveržimas į suverenią Gruzijos valstybę 2008 m. ir šios valstybės teritorinio vientisumo griovimas, bandant atplėšti nuo Gruzijos Abchazijos ir Pietų Osetijos sritis.

⁵²⁵ Juolab kad F. de Vitorijos ir F. Suareso tarptautinės teisės teorija iki šiol dar nėra sulaukusi rimtesnio mūsų filosofijos ir teisės istorikų dėmesio. Prof. R. Plečkaitis savo straipsnyje (Plečkaitis, R. Teisės filosofija senajame Vilniaus universitete. *Problemos*. 2001, 60: 90–103) ir monografijoje (Plečkaitis, R. Teisės filosofija. *Lietuvos filosofijos istorija*. I tomas. Viduramžiai – renesansas – naujieji amžiai. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 505–519) yra aprašęs antrosios scholastikos Lietuvoje teisės filosofiją, apimančią ir atitinkamą tarptautinės teisės koncepciją. Vis dėlto šią teisę profesorius pristatė trumpai, pagrindinį dėmesį skirdamas bendriesiems teisės filosofijos klausimams: teisės prigimčiai, kilmei, pagrindimui ir skirstymui; teisingumo prigimčiai ir rūšims; teisės ir teisingumo santykiui etc.

scholastinę problematiką. Vis dėlto čia atrandame ir keletą modernių, to laikotarpio dvasią atitinkančių disciplinų. Tai politinė ir teisinė filosofija, pastebimai veikusios Renesanso ir naujųjų amžių filosofinę mintį. Kaip pastebi žymus filosofijos istorikas F. Coplestonas, būtent „politinėje ir teisinėje filosofijoje Renesanso scholastika parodė sugebėjimą apčiuopti konkrečias problemas bei pasirengimą jas spręsti moderniu būdu“⁵²⁶.

Vienas svarbiausių antrosios scholastikos teisės filosofijos objektų buvo tarptautinė teisė (*jus gentium, jus inter gentes*). Šios teisės aktualumą lėmė geopolitinė tuometinio pasaulio situacija. XVI–XVII a. santykiai tarp daugelio Europos šalių buvo jei ne priešiški, tai įtempti. Kaip pastebi G. Sabine'as ir Th. Thorsonas, „susiformavus absoliutinėms monarchijoms ir joms daugiau ar mažiau atvirai vadovaujantis makiaveliška tarpusavio santykių samprata, jėga tapo tarpvalstybinių reikalų arbitru“⁵²⁷. Taip pat negalima pamiršti, kad stipriausios Europos valstybės tuo metu vykdė vadinamojo Naujojo Pasaulio kolonizaciją. Šioje situacijoje buvo būtina sukurti tarptautinės teisės sistemą, kurios principai padėtų išspręsti ar bent sušvelninti tarptautinius konfliktus; nustatytų kiekvienos tautos – tiek „primityvios“, tiek civilizuotos – neliečiamas teises; sudarytų sąlygas, kuriomis šias teises ginanti tauta ar valstybė gali vykdyti teisingą karą prieš kitą tautą ar valstybę. Kaip jau minėta, vieni tokios tarptautinės teisės teorijos pradininkų buvo antrosios scholastikos klasikai F. de Vitorija ir F. Suaresas. Jų kūrinuose, išleistuose prieš pasirodant garsiajam H. Grocijaus veikalui „Apie karo ir taikos teisę“⁵²⁸, aptarta tarptautinės teisės kilmė ir prigimtis, formuluotos pamatinės kiekvienos tautos teisės bei jų gynimo teisingame kare sąlygos⁵²⁹. Remdamiesi romėnų teise, klasikinės scholas-

⁵²⁶ Copleston, F. *A History of Philosophy*. Volume III: Late Medieval and Renaissance Philosophy. New York: Image Books, 1993, p. 352.

⁵²⁷ Sabine, G. H., Thorson, Th. L. *Politinų teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 437.

⁵²⁸ Grotius, H. *De jure belli ac pacis*. Šis Grocijaus kūrinys pirmąsyk pasirodė 1625 m. Tuo tarpu de Vitorijos traktatai „Apie pilietinę valdžią“ (Vitoria, F. *De potestate civili*) bei „Apie indėnus ir karo teisę“ (Vitoria, F. *De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones*) išleisti 1557 m.; Suareso veikalas „Apie įstatymus ir įstatymų leidėją Dievą“ (Suarez, F. *De legibus et legislatore Deo*) – 1612 m., o traktatas „Apie trejopą teologinę dorybę“ (Suarez, F. *De triplici virtute theologica*) – 1621 m. Šiame straipsnyje naudotasi vėliau išleistais minėtais veikalais.

⁵²⁹ Antrosios scholastikos teoretikų įtaka Grocijaus pažiūroms žinoma šio mąstytojo tyrinėtojams. Štai 1926 m. Olandijos Hugo Grocijaus draugija apdovanojo auksiniu medaliu Salamankos (*Ispanija*) universitetą, kuriame ilgus metus dėstė ir teologijos katedrai vadovavo de Vitorija. Medalis kaip tik ir buvo skirtas pagerbti de Vitoriją kaip vieną tarptautinės teisės

tikos grandu Tomu Akviniečiu, šventuoju Izidoriumi iš Sevilijos (VII a.), šventuoju Raimundu iš Penaforto (XIII a.) ir Bolonijos universiteto profesoriu Jonu iš Lenjano (XIV a.), de Vitorija ir Suaresas sukūrė tarptautinės teisės teoriją, kurios nemaža dalis principų yra aktualūs ir mūsų dienomis.

Tarptautinės teisės prigimtis, kilmė ir vykdymo garantai

Antrosios scholastikos tarptautinės teisės teorijoje ženklia vietą užima tautų ir valstybių teisės. Siekdami geriau įsigilinti į jų esmę, pirmiausia aptarkime, kaip čia apskritai buvo aiškinama tarptautinės teisės principų ir normų prigimtis. Taigi tvirtinta, kad tarptautinė teisė – tai visuma normų ir principų, reguliuojančių santykius tarp pasaulio tautų ir valstybių. Tai ne paties Dievo postuluota prigimtinė teisė. Tai pozityvioji teisė – žmogiškosios kūrybos rezultatas.

Tada iškyla klausimas: kuo tarptautinė teisė skiriasi nuo prigimtinės? Suareso teigimu, „tarptautinė teisė ne tik nurodo, kokie veiksmai yra blogi, bet ir pati padaro tuos veiksmus blogais“⁵³⁰. Tai yra tarptautinė teisė nedraudžia veiksmų, kurie yra blogi pagal savąją prigimtį⁵³¹. Tokie draudimai – prigimtinės teisės prerogatyva. Tarptautinė teisė liepia vengti veiksmų, kurie blogi dėl tam tikros priežasties (blogumo kokybę jie įgyja tarptautinių santykių erdvėje). Toji priežastis – tarptautinės taikos ir saugumo griovimas. Drausdama minėtus savaime neutralius veiksmus, tarptautinė teisė tam tikra prasme pati juos paverčia blogais. Štai valstybės atsisakymas prekiauti su kita valstybe, kai ta prekyba pasiūlyta tinkamu būdu, nepažeidžia nė vienos valstybės teisių ir naudinga abiem valstybėms, nedraudžiamas prigimtinės teisės. Tai nei savaime blogas, nei savaime geras veiksmas. Tačiau tarptautinių santykių erdvėje šis veiksmas įgyja akivaizdaus blogio kokybę. Jo galimos pasekmės – santykių tarp minėtų valstybių paastrėjimas; prekiauti atsisakiusios valstybės piliečių persekiojimas valstybėje, su kuria atsisakyta prekiauti; kari-

„tėvų“. Vis dėlto anglosaksiškame pasaulyje antrosios scholastikos tarptautinės teisės teorija ligi šiol tėra menkai žinoma. Štai aukščiau minėti teisiniai-politiniai de Vitorijos traktatai buvo išversti iš lotynų kalbos į anglų kalbą tik 1991 m.

⁵³⁰ „Non est jus gentium tantum ostensivum malitiae, sed etiam constitutivum.“ – Suarez, F. De legibus et legislatore Deo. *Opera omnia Francisci Suarez*. Volumen 5. Parisiis: Apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, 1856, p. 166.

⁵³¹ *Ibidem*.

nis konfliktas tarp šių valstybių; prekiauti atsisakiusios valstybės piliečių nepasitenkinimas, galintis sukelti pilietinį karą ir t. t. – akivaizdžiai griaua tarptautinę taiką ir saugumą. Todėl ši veiksmą tarptautinė teisė paskelbia kaip blogą ir draudžiamą⁵³², o užsienio prekybą – fundamentalią kiekvienos tautos ir valstybės teisę⁵³³.

Kita vertus, tarptautinė teisė nereikalauja atlikti veiksmų, kurie geri patys savaime. Tokius reikalavimus pateikia prigimtinė teisė. Tarptautinė teisė teliepia atlikti veiksmus, kurie yra geri tik dėl tam tikros pakankamos priežasties – atitikimo proto ir tarnavimo tarptautinei taikai bei saugumui. Taigi ši teisė padaro gerais veiksmus, kurie nėra geri patys savaime. Štai prigimtinės teisės reikalaujamas sudarytų sutarčių laikymasis – tai veiksmas, geras pagal savąją prigimtį. Tuo tarpu tarptautinės teisės prisakymas karo metu priimti priešininko siūlomą taikos ar paliaubų sutartį, jei ji pasiūlyta tinkamu būdu ir naudinga visoms pusėms, neliepia atlikti savaime gero veiksmo. Ši norma reikalaujamą veiksmą paverčia geru dėl tam tikrų priežasčių – atitikimo proto ir tarptautinės taikos atkūrimo.

O kuo tarptautinė teisė skiriasi nuo civilinės? Suareso teigimu, lengviausiai būtų atsakyti, jog civilinė teisė – tai vienos valstybės įstatymų rinkinys, tuo tarpu tarptautinė teisė galioja visai žmonijai. Vis dėlto toks atsakymas pripažįstamas nepakankamu, nes kiekybinis skirtumas tarp mažesnio ir didesnio negali būti laikomas esminiu⁵³⁴. Suareso įsitikinimu, „tarptautinės teisės paliepimai nuo civilinės teisės normų skiriasi tuo, kad jie įtvirtinti ne rašytine forma, o papročiais, būdingais ne vienai ar kitai valstybei arba provincijai, bet visoms ar beveik visoms tautoms“⁵³⁵. Kitaip sakant, tarptautinė teisė – tai nerašytas įstatymas. Tai tam tikra paprotinės teisės rūšis – visuma paprotinių normų, per ilgą laiką nusistovėjusių tarp visų arba beveik visų tuometinės Eu-

⁵³² Tiesa, svarbu pastebėti, kad ne visi tarptautinę taiką ir saugumą griauinantys veiksmai yra savaime neutralūs. Štai karo metu smurtaujama, plėšikaujama, žudomi taikūs gyventojai ir pan. Visi šie veiksmai yra savaime blogi. Dėl to juos pirmiausiai draudžia prigimtinė teisė – jie yra pirminiai ir tiesioginiai šios teisės objektai. Būtent prigimtinė teisė draudžia smurtauti, plėšikauti, žudyti ir pan. Tuo tarpu tarptautinė teisė šiuos draudimus perima iš prigimtinės teisės. Todėl jie yra ne tikrieji ar gryniesi tarptautinės teisės principai, o tam tikri skoliniai iš prigimtinės teisės.

⁵³³ Plačiau apie minėtą teisę – žr. šio straipsnio skyrių *Tautų ir valstybių teisės*.

⁵³⁴ Suarez, F. *Opera omnia Francisci Suarei*, vol. 5, p. 167.

⁵³⁵ „Praecepta juris gentium in hoc differunt a praeceptis juris civilis, quia non scripto, sed moribus non unius vel alterius civitatis aut provinciae, sed omnium vel fere omnium nationum constant.“ – *Ibid.*, p. 168.

ropos bei likusio pasaulio tautų ir valstybių. Šios normos – tai jau minėtas reikalavimas neatmesti sutarties, jei ji pasiūlyta tinkamu būdu ir naudinga visoms pusėms⁵³⁶; teisingas karas kaip žmogiškąją prigimtį atitinkanti priemonė žalai atlyginti, kai derybos ir kitos taikios priemonės nedavė norimo rezultato⁵³⁷; ambasadorių neliečiamybė karo metu⁵³⁸; atvira jūra kaip bendra tautų ir valstybių nuosavybė⁵³⁹ etc.

Svarbu pastebėti, kad tarptautinės teisės prigimtį panašiai interpretavo ir Grocijus. Jo teigimu, šios teisės turinio dalį kaip tik ir sudaro tarptautinio elgesio papročiai. Tačiau Grocijus neapribojo tarptautinės teisės vien paprotinėmis normomis – jai priklausančios ir įvairios sutartys bei susitarimai tarp žmonijos tautų ir valstybių. Šitai tarptautinės teisės prigimtis aiškinama ir mūsų dienomis.

O kaip antrojejoje scholastikoje interpretuota pati tarptautinės teisės kilmė? Tvirtinta, kad nors žmoniją sudaro skirtingos tautos bei valstybės, vis dėlto jai būdinga tam tikra moralinė ir politinė vienovė. Žmonija – tai tam tikra pasaulinė bendruomenė (*communitas universa*), kurios segmentai tiesiog privalo komunikuoti tarpusavyje. Mat nė viena valstybė, kad ir kokia tobula bei užbaigta būtų, jokių būdu nėra savipakankamas darinys. Savo saugumą ir gerovę ji gali užtikrinti tik bendradarbiaudama su kitomis tautomis ir valstybėmis. Tokio bendradarbiavimo reikalauja ir prigimtinė kiekvieno žmogaus pareiga mylėti artimą ir dirbti gailestingumo darbus.

Taigi žmonijai iškyla tarptautinio elgesio normų ir principų būtinybė. Prigimtinė teisė tokių normų nepateikia – ji nustato santykius tarp individų. Tad tarptautinio elgesio taisyklės bandant ir klystant tenka kurti pačioms tautomis ir valstybėms – „visas pasaulis, tam tikru būdu esantis viena valstybė, turi galią leisti teisingus ir visiems tinkamus įstatymus, kurie ir sudaro tarptautinės teisės turinį“⁵⁴⁰. Vis dėlto prigimtinės teisės vaidmuo kuriant tarptautinės teisės principus yra lemiamas. Tautų ir valstybių formuojami daugiau ar mažiau bendri tarptautinio elgesio papročiai – tai ne kas kita kaip tam tikri

⁵³⁶ Suarez, F., p. 169.

⁵³⁷ *Ibid.*

⁵³⁸ Vitoria, F. *De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones*. Tübingen: Verlag J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1952, p. 98.

⁵³⁹ *Ibid.*

⁵⁴⁰ „Habet enim totus orbis, qui aliquo modo est una respublica, potestatem ferendi leges aequas et convenientes omnibus, quales sunt in jure gentium.“ – Vitoria, F. *De potestate civili*. *Obraz de Francisco de Vitoria*. Madrid: La editorial catolica, 1960, p. 191.

prigimtinio įstatymo vediniai. Tai prigimtinės teisės principai, pritaikyti tarptautinių santykių erdvei. Tokią poziciją puikiai iliustruoja garsioji de Vitorijos frazė: „Tai, ką prigimtinis protas įtvirtino tarp tautų, vadiname tarptautine teise.“⁵⁴¹ Štai prigimtinė teisė tvirtina, kad bet kurią žalą privalu anksčiau ar vėliau atlyginti. Šią normą įvedę į tarptautinių santykių areną, gauname atitinkamą tarptautinės teisės taisyklę. Ji teigia, kad jei viena valstybė padarė žalą kitai valstybei ir visos derybos bei kiti taikaus įtikinėjimo būdai nedavė jokių apčiuopiamų rezultatų, leistinas teisingas karas kaip kraštutinė priemonė žalai atlyginti. Prigimtinė teisė taip pat reikalauja gyventi saikingai. Iš šios taisyklės išvedama dar viena tarptautinės teisės norma – tiek kariaujant, tiek jau iškovojus pergalę, tiek atkuriant taiką ir nustatant priemones žalai atlyginti, būtina laikytis nuosaikumo ir artimo meilės principo.

Taigi antroji scholastika tarptautinės teisės paliepiamus išvedė iš prigimtinės teisės. Glaudų šių teisių ryšį pabrėžė ir Grocijus – tarptautinės teisės normos ir principai privalą nenutolti nuo prigimtinės teisės taisyklių.

O ką antroji scholastika laikė tarptautinės teisės užtikrinimo garantais? Pirmiausia šios teisės liepia laikytis pats Dievo sukurtas žmogaus protas. Mat, kaip jau minėta, tarptautinė teisė esanti tam tikras prigimtinės teisės vedinys, o ši kaip tik ir išplaukia iš žmogui įgimto proto. Taigi jau pats prigimtinis protas reikalauja, kad valstybės, tautos ir individai pripažintų ir vykdytų jo tarp tautų įtvirtintą teisę. Antra, tarptautinės teisės laikymąsi lemia universalus paprotinis šios teisės pobūdis. Mat, kaip jau pastebėta, tarptautinė teisė – tai visuma paprotinių normų, daugiau ar mažiau būdingų visai pasaulinei bendruomenei. Galiausiai minėtą teisę užtikrina už jos nesilaikymą gresiančios sankcijos – teisingas karas, siekiant atlyginti patirtą žalą etc.

Tautų ir valstybių teisių sąrašas

Ankstesniame skyriuje aptarėme, kaip antrosios scholastikos klasikai aiškino tarptautinės teisės principų ir normų prigimtį bei kilmę. Dabar pristatysime vienus reikšmingiausių minėtųjų principų. Tai fundamentaliai ir neatimamos kiekvienos tautos ir valstybės teisės. Jas formuluojant, didžiausias įnašas priklauso de Vitorijai. Šio dominikono pateiktas tautų ir valstybių teisių

⁵⁴¹ „Quod naturalis ratio inter omnes gentes constituit, vocatur jus gentium.“ – Vitoria, F. *De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones*, p. 92.

sąrašas aktualus ir šiandien – jame deklaruojamos teisės nesunkiai patektų į moderniosios tarptautinės teisės dokumentus. Tad kokios gi teisės priskiriamos tautai ir valstybei?

De Vitorijos tvirtinimu, kiekviena tauta ir valstybė pirmiausia turi teisę į egzistenciją. Remdamasis šia teise, dominikonų vienuolis smerkė galingiausių tuometinės Europos valstybių vykdomą Naujojo pasaulio tautų genocidą. Antra, tautos disponuoja teise į tarpusavio lygybę ir politinę nepriklausomybę. Tiesa, čia de Vitorija padaro tam tikrą reveransą to meto galingiesiems – kai kurioms tautoms ši teisė tam tikram laikui suspenduojama. Tai laukinių, de Vitorijos dar vadinamų barbarais, tautos, nepakankamai kultūriškai, teisiškai ir politiškai išsivysčiusios, kad galėtų pačios save valdyti. Tokią „nesubrendusią“ tautą kuri nors kita aukštos civilizacijos tauta turi teisę laikinai paimiti savo globon ir tol valdyti, kol ši pasieks reikiamą išsivystymo lygį, o kartu ir neginčijamą teisę į savivaldą⁵⁴².

Vis dėlto toks laikinasis protektoratas neturi tapti dingstimi globojamajai tautai išnaudoti. Pats kultūrinės, karinės ir politinės galios faktas nesuteikia jokios teisės grobstyti kitos tautos ar valstybės turto. Lygiai taip pat misionieriškas troškimas atversti pagonis ar klaidatikius į tikrąjį tikėjimą neturįs nieko bendro su jų pavergimu. De Vitorijos tvirtinimu, „tikėjimas yra laisvo pasirinkimo dalykas“⁵⁴³, todėl „tautos, niekada nepriėmusios [tikrojo] tikėjimo, kaip antai pagonių ir žydų tautos, negali būti verčiamos jį priimti per prievartą“⁵⁴⁴. Evangelizacijos priemonės – tai Dievo Žodžio skelbimas, argumentuotas įtikinėjimas, dorybingas misionierių gyvenimas etc. Šiame sąrašė nėra vietos prievartai ir vergijai⁵⁴⁵.

⁵⁴² Vitoria, F. *De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones*, p. 114.

⁵⁴³ „credere est voluntatis“ . *Ibid.*, p. 80.

⁵⁴⁴ „infideles, qui nunquam susceperunt [veram] fidem, sicut Gentiles et Judaei, nullo modo sunt compellendi ad fidem“ – *Ibid.*

⁵⁴⁵ Vergijos apologetų vartotą tariamą krikščioniškojo tikėjimo šviesos skleidimo argumentą plačiai aprašė ir demaskavo kitas antrosios scholastikos klasikas ispanų jėzuitas Luisas Molina. Jo atliktą tyrimą galėtume pavadinti tam tikra to meto sociologine apklausa. Molina Lisabonos uoste klausinėjo vergų pirklių, ar vienas vergų prekybos tikslų iš tikrųjų yra laukinių atvertimas į krikščioniškąjį tikėjimą. Į šį klausimą jėzuitas sulaukė neigiamo atsakymo. Paaiškėjo, kad vergų prekybą lemia ne kilnūs motyvai, o paprasčiausia praktinė nauda. Parties jėzuito tvirtinimu, „...tie, kurie vergus atsiveža, siekia ne gėrio tų vergų dvasioms, o žemiško pelno sau patiems“ („...iique, qui mancipia apportant, non spirituale eorum bonum, sed temporale suum lucrum quaerunt“ – Molina, L. *De justitia tomus primus*. Venetiis: ap-

Taigi tautos ir valstybės turinčios teisę į egzistavimą ir – su tam tikromis išlygomis – lygybę bei politinę nepriklausomybę. Šias teises vėlgi su tam tikromis išlygomis galėtume laikyti tam tikru šiuolaikinės tarptautinės teisės deklaruojamų principų – valstybių suverenumo, nesikišimo į vidaus reikalus, jėgos nenaudojimo ir negrasinimo ja, sienų neliečiamumo, teritorinio vientisumo, tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo – atitikmeniu. Gana moderniai skamba ir kitos teisės iš de Vitorijos sąrašo. Štai kiekvienos tautos ir valstybės piliečiams pripažįstama tarptautinės migracijos teisė (*jus communicationis, jus peregrinandi*). De Vitorijos teigimu, nė viena tauta ir valstybė neturi teisės uždaryti savo sienų svetimšaliams. Antai kalbėdamas apie ką tik atrastąjį Amerikos indėnų pasaulį, jis tvirtino, kad „ispanai turi teisę nukeliauti į tas šalis⁵⁴⁶ ir ten apsigyventi, tačiau nedarydami barbarams jokios žalos, ir barbarai jiems to negali uždrausti“⁵⁴⁷. Lygiai taip pat „prancūzams neleistina uždrausti ispanams atvykti ir net apsigyventi Prancūzijoje, ir atvirkščiai [Ispanija neturi teisės neišleisti į savo teritoriją prancūzų. – *Aut. past.*], jei šie svetimšaliai nedaro šeiminkams jokios žalos ir nepažeidžia jų teisių“⁵⁴⁸. Tai gi migracijos teisė formuluoja ir konkrečias pareigas – kiekvienas svetimšalis privalęs laikytis šalies šeiminkės įstatymų, gerbti jos piliečių teises, jiems nenkenkti etc.

Po migracijos teisės eina tarptautinės prekybos teisė. De Vitorijos tvirtinimu, joks valdovas negali uždrausti saviesiems pavaldiniams prekiauti su kita tauta ar valstybe, jei ši prekyba nepažeidžia niekieno teisių, yra tinkamai vykdoma ir abipusiai naudinga. Štai „jei ispanai uždraustų prancūzams prekiauti su ispanais ir tai darytų ne dėl gėrio Ispanijai, bet tam, kad prancūzai negautų

ud societatem minimam, 1602, p. 174.) „Apklauso“ rezultatai leido Molinai padaryti išvadą, jog prekyba vergais paverstais pagonimis esanti neteisėta ir neteisinga, o ją vykdančius žmonės mirtinai nusideda ir gyvena nugrimzdę į amžinojo praeiksmo būseną (*Ibid.*, p. 171). Kita vertus, antrosios scholastikos klasikai pripažino vergiją kaip baudžiamąją priemonę. Jų tvirtinimu, vergija leistina kaip baismė už ypač sunkius nusikaltimus. Šios vergijos formos: katorga, sunkieji darbai galerose etc.

⁵⁴⁶ Turimos omenyje indėnų gyvenamos teritorijos.

⁵⁴⁷ „Hispani habent jus peregrinandi in illas provincias et illic degendi, sine aliquo tamen documento barbarorum nec possunt ab illis prohiberi.“ – Vitoria, F. *De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones*, p. 92.

⁵⁴⁸ „Non liceret Gallis prohibere Hispanos a peregrinatione Galliae vel etiam habitatione, aut e contrario, si nullo modo cederent in damnum illorum nec facerent injuriam.“ *Ibid.*

tam tikros naudos, toks [ispanų] įstatymas būtų neteisingas⁵⁴⁹. Lygiai taip pat „ispanams leistina prekiauti su barbarais, jei ši prekyba nedaro barbarų gimtajam kraštui jokios žalos, pvz., atvežant į barbarų žemes prekių, kurių šiems trūksta, ir parsivežant iš ten aukso arba sidabro arba kitų dalykų, kurių barbarai apščiai turi. Ir tiek barbarų valdovai negali kliudyti saviesiems pavaldiniams prekiauti su ispanais, tiek, atvirkščiai, ispanų valdovai negali uždrausti prekybos su barbarais“⁵⁵⁰. Jei valdovas pažeidžia šią prekybos teisę, tiek pavaldiniai gali teisėtai prieš jį sukilti, tiek valstybė, su kuria jis draudžia prekiauti, gali pradėti prieš jį teisingą karą.

Galiausiai kiekviena tauta ir valstybė turi teisę ir netgi pareigą suteikti karinę pagalbą kitai tautai ar valstybei, kuri yra puolama išorinio agresoriaus⁵⁵¹ arba kenčia vietinio tironiško valdovo priespaudą⁵⁵². Juk „Dievas priskė kiekvienam žmogui rūpintis savo artimu“⁵⁵³, o visos tautos ir valstybės kaip tik ir sudarytos iš tokių artimų žmonių, vadinasi, jos tiesiog privalo viena kitą ginti nuo puolimo, tironijos ir priespaudos⁵⁵⁴. Kaip taikliai pastebi J. Barthelemy, Vitorijos įsitikinimu, „kiekvienai valstybei suteikti pasaulinio policininko įgaliojimai; ji – teisę ginantis karys, turintis pareigą persekioti visus – tiek savo, tiek ir kitų valstybių teritorijose vykstančius – teisių pažeidimus“⁵⁵⁵. Ši pareiga ir teisė – tai tam tikras moderniosios tarptautinės teisės „humanitarinės intervencijos“ principo atitikmuo.

⁵⁴⁹ „Si hispani prohiberent Gallos a commercio Hispanorum, non propter bonum Hispaniae sed ne Galli participant aliquem utilitatem, lex [Hispanorum] esset iniqua.“ *Ibid.*, p. 96.

⁵⁵⁰ „Licet Hispanis negotiari apud Barbaros, sine patriae tamen damno, puta importantes illuc merces, quibus illi carent, et adducentes illinc vel aurum vel argentum vel alia, quibus abundant. Nec principes illorum possunt impedire subditos suos ne exercent commercia cum Hispanis, nec e contrario principia Hispanorum possunt commercia cum illis prohibere.“ *Ibid.*, p. 96.

⁵⁵¹ *Ibid.*, p. 112.

⁵⁵² *Ibid.*, p. 110. Štai, Vitorijos teigimu, ispanai turėjo teisę paskelbti puolamąjį karą indėnų vadams, nes šie tironiškai valdė savąsias tautas. Pačiu ryškiausiu tokio valdymo pavyzdžiu laikytas dažnas žmonių aukojimas dievams. Tad kaip tvirtina pats de Vitorija, „...ispanai gali nelaukti barbarams vykdyti bet kokio nusikalstamo papročio ar ritualo, mat gali apsaugoti nekaltuosius nuo tikros mirties“ („...possunt Hispani prohibere Barbaros ab omni nefaria consuetudine et ritu, quia possunt defendere innocentes a morte justa“ – Vitoria, F. *De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones*, p. 110).

⁵⁵³ „unicuique mandavit Deus de proximo suo“ . *Ibid.*

⁵⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵⁵ Barthelemy J. François de Vitoria. *Les fondateurs du droit international*. Paris: V. Giard et E. Brier, 1904, p. 12.

Štai tokios esminės tautų teisės ir pareigos nurodomos de Vitorijos sąrašė. Būtina pastebėti, kad šias teises tautoms bei valstybėms priskyrė ir Grocijus. Jis taip pat tvirtino, kad kiekviena tauta turi teises į egzistavimą, lygybę su kitomis tautomis bei politinę nepriklausomybę; teisę į tarptautinę prekybą; teisę ir pareigą suteikti ginkluotą pagalbą kitai tautai ar valstybei patiriamai žalai atlyginti. Kita vertus, Grocijus šį sąrašą papildė badaujančios, epidemiją ar kitokią stichinę nelaimę patyrusios tautos teise į humanitarinę kitų tautų ir valstybių pagalbą – maisto produktus, vaistus etc.

Teisingo karo koncepcija. *Jus ad bellum* ir *jus in bello*

Taigi de Vitorija nurodė penkias fundamentalias kiekvienos tautos ir valstybės teises. Jų, kaip ir kitų tarptautinės teisės principų, laikymąsi lemia ir skatina universalus paprotinis šios teisės pobūdis bei pats prigimtinis žmogaus protas. Vis dėlto protą atitinkančio papročio ne visur ir ne visada laikomasi. Jokia išimtis čia nėra ir tarptautinio elgesio papročiai. Juos taip pat protarpiais pažeidinėja įvairios valstybės, tautos ar net asmenys. De Vitorijos įsitikinimu, tarptautinės teisės principų, o ypač – tautų ir valstybių teisių – pažeidimas griaua tarptautinę taiką ir saugumą, atneša didelę žalą tautoms ir valstybėms: teritorijos užgrobimą ar apiplėšimą, politinės nepriklausomybės praradimą ir pan. Tokioje situacijoje galimos dvi esminės priemonės minėtiems dalykams atkurti ir žalai atlyginti. Pirmiausia būtina išbandyti derybas. Ir tik šioms taikaus įtikinėjimo priemonėms nedavus jokių teigiamų rezultatų, leistinas teisingas karas (*bellum justum*)⁵⁵⁶ prieš tarptautinę teisę pažeidusią tautą

⁵⁵⁶ Teisingo karo koncepcija – tai krikščioniškosios etinės, politinės ir teisinės minties vaisius. Šios koncepcijos pradininku laikomas šv. Augustinas. Jo idėjas apie teisingą karą į užbaigtą ir išsamią teoriją išplėtojo klasikinės scholastikos grandas šv. Tomas Akviniėtis. Antroje scholastikoje teisingo karo teorijai labiausiai nusipelnė F. De Vitoria ir F. Suaresas. Jie ją papildė ir pritaikė naujai pasaulinei geopolitinei situacijai, kai buvo atrastas vadinamasis Naujasis Pasaulis. Šią teisingo karo teoriją toliau vystė Renesanso ir naujųjų amžių filosofai bei teisininkai: S. Pufendorfas, Ch. Wolffas, E. Vattelis etc. XX a. po vadinamojo Kellogg–Briando pakto, uždraudusio karą kaip nacionalinės politikos priemonę, teisingo karo teorija buvo kurį laiką praradusi savo reikšmingumą. Ji vėl atsigavo drauge su branduolinio ginklo sukūrimu ir JAV įsiveržimu į Vietnamą. Dabartinėje situacijoje, kai vienu metu pasaulyje vyksta daug karinių konfliktų tarp įvairių valstybių, ši teorija kaip niekad aktuali.

ar valstybę. Toks principas šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje vadinamas pasakutinės priemonės panaudojimu (*last resort*).

Teisingo karo principus antrojoje scholastikoje labiausiai išplėtojo Suarezas. Jo teigimu, „karas nėra nei savaiame blogas, nei krikščionims uždraustas dalykas“⁵⁵⁷ – jis gali būti tiek teisingas, tiek neteisingas. Teisingas karas privalo patenkinti keletą būtinų sąlygų. Iš jų pirmiausia nurodomos karą pateisinančios priežastys ir veiksniai. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje tokių priežasčių ir veiksmų visuma, paaiškinanti, kada leistina kariauti, vadinama *jus ad bellum* (*liet.* – teisė kariauti). Pats Suarezas šio termino dar nevartojo, tačiau dauguma jo nurodytų teisingo karo veiksmų ir sąlygų visiškai atitinka moderniosios tarptautinės teisės dvasią. Štai pirmiausia tvirtinama, kad teisingam karui vadovauja teisėta valdžia: „*Pirma*, vesti karą privalo teisėta valdžia.“⁵⁵⁸ Tai yra tik teisėtas valstybės ar tautos valdovas gali skelbti karą kitai valstybei ar tautai. Tiesa, ši taisyklė taikytina tik puolamajam karui (*bellum offensivum*) – išorinės agresijos atveju tiek visa piliečių bendruomenė, tiek atskiri jos nariai gali pradėti gynybinį karą (*bellum defensivum*) be jokios politinio suvereno sankcijos.

Antra, teisingas karas reikalauja teisingos priežasties⁵⁵⁹. Šioji taip pat aiškinta labai moderniai. Štai tvirtinta, kad „religijos skirtingumas nėra teisingo karo priežastis“⁵⁶⁰ – naudodamiesi Dievo suteikta laisva valia, žmonės gali laisvai rinktis būdą Jį išpažinti. Lygiai taip pat valdovo siekimas išplėsti valstybės teritoriją ar pelnyti karvedžio šlovę negali būti laikomas teisinga karo priežastimi⁵⁶¹. Tokia priežastis – tai valstybei padaryta rimta žala: „yra viena ir vienintelė teisinga priežastis karui pradėti – patirta žala“⁵⁶². Ši žala – tai užgrobtą ar apiplėštą valstybės teritoriją, pasisavintas turtas, trukdymas prekiauti su užsienio šalimis, valdovo ar piliečių garbės įžeidimas ir t. t.⁵⁶³ Tai taip pat

⁵⁵⁷ „Bellum simpliciter nec est intrinsece malum, nec Christianis prohibitum.“ – Suarez, F. De triplici virtute theologica. *Opera omnia Francisci Suarez*. Volumen 12, Parisiis: Apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, 1858, p. 737.

⁵⁵⁸ „Primum [caput est], ut [bellum] sit a legitima potestate.“ *Ibid.*, p. 739.

⁵⁵⁹ *Ibid.*

⁵⁶⁰ „Causa justi belli non est diversitas religionis.“ – Vitoria, F. *De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones*, p.128.

⁵⁶¹ Vitoria, F. *De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones*, p.128. Ši pozicija puikiai atitinka esminę Kellogo–Briando pakto nuostatą!

⁵⁶² „unica est et sola causa justa inferendi bellum, injuria accepta“ – Vitoria, F. *Ibid.*, p. 130.

⁵⁶³ Suarez, F. *Opera omnia Francisci Suarez*. Vol. 12, p. 744.

ir išorinė agresija, prieš kurią kiekviena tauta ir valstybė turi teisę bei pareigą gintis⁵⁶⁴. Galiausiai teisingo karo priežastis gali būti ir agresija prieš kitą tautą ar valstybę – tokiu atveju likusios tautos bei valstybės turi teisę bei pareigą padėti agresijos aukai ginti savo teritoriją bei nepriklausomybę⁵⁶⁵.

Išorinės agresijos pakanka gynybiniam karui pradėti. Tuo tarpu prieš paskelbdamas puolamąjį karą, suverenas, remdamasis protu ir sąžine, privalo išsamiai ištirti, ar iš tikrųjų yra teisinga to karo priežastis. Jei paaiškėja, kad priešininkas veikia teisus nei neteisus (pvz., tenka pripažinti, kad miestas, kurį nori susigrąžinti suverenas, kadaise priklausė priešininko pirmtakai, iš kurio jį vėliau atėmė vienas suvereno pirmtakų), puolamasis karas neleistinas⁵⁶⁶. O ar suvereno kariais turi rūpėti karo teisingumo klausimas? Ar prieš puldami priešą, jie turi ieškoti teisingos karo priežasties? Suareso teigimu, kariais dažniausiai nėra reikalo to daryti – jei jie neturi jokių rimtų ir argumentuotų abejonių karo teisingumu, privalo besąlygiškai paklusti valdovo įsakymui pulti priešą. Jei tokių abejonių esama, kariai turi nuodugniai apsvarstyti, ar iš tikrųjų yra pakankama puolamojo karo priežastis. Jei net ir po šio svarstymo abejonių lieka, būtina pasitarti su išmintingu ir doru žmogumi – dvasi-ninku, aukštesnioju karininku ar net pačiu valdovu – ir tik tuomet priimti galutinį sprendimą.

Taigi teisingas karas neįmanomas be teisingos priežasties. Vis dėlto net ir jai esant, suverenas, prieš pradėdamas puolamąjį karą, privalo realiai įvertinti savos pergales galimybes. Jei paaiškėja, kad didesnė tikimybė karą pralaimėti, būtina nuo to karo susilaikyti. Priešingu atveju suvereno valstybė rizikuoja patirti dar didesnę žalą nei esamoji⁵⁶⁷. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje toks savo galimybių laimėti karą įvertinimas vadinamas sėkmės tikimybe (*probability of success*).

⁵⁶⁴ Suarez, F. *Ibid.*, p. 738.

⁵⁶⁵ Vitoria, F. *op. cit.*, p. 112.

⁵⁶⁶ Suarez, F. *op. cit.*, p. 749–750. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje toks teisingos puolamojo karo priežasties ištyrimas vadinamas lyginamuoju teisingumu (*comparative justice*). Taip pat svarbu pastebėti, jog čia šiek tiek susiaurinamas pats teisingo puolamojo karo priežasčių skaičius – tvirtinama, kad užpulti kitą valstybę leistina tik tada, kai joje masiškai pažeidžiamos žmogaus bei piliečio teisės ir laisvės (gyvybės neliečiamybė, asmens laisvė, privatinės nuosavybės teisė, žodžio ir įsitikinimų laisvė, lygybė prieš įstatymus ir pan.), arba kai ta valstybė vykdo agresiją prieš kitą tautą ar valstybę. Tokiu atveju puolamasis karas tampa teisėta humanitarine intervencija.

⁵⁶⁷ Suarez, F. *Opera omnia Francisci Suarez*. Vol. 12, p. 746.

Ar, esant teisingai priežasčiai, puolamajam karui būtinas popiežiaus palaiminimas? Suareso įsitikinimu, paprastai tokios sankcijos nereikia. Juk popiežius – ne politinės (*imperium*), o dvasinės (*sacerdotium*) valdžios suverenas, siekiantis krikščioniškojo pasaulio piliečius vesti išganymo keliu. Vis dėlto, kai kurios nors krikščioniškos valstybės valdovas akivaizdžiai iškrypsta iš šio kelio – tampa eretiku, plėšia, įkalina ar žudo savo piliečius etc. – popiežius gali įpareigoti kitų krikščioniškų šalių suverenus tą ydingąją valdovą nuversti nuo sosto. Taigi „aukščiausias vyskupas turi galią bausti neteisinguosius valdovus“⁵⁶⁸.

Trečia, kariaujant teisingą karą, privaloma laikytis tam tikrų taisyklių. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje visuma principų, kuriems būtina paklusti teisingo karo metu, vadinama *ius in bello* (liet. – teisė kare, arba karo vedimo teisė). Pats Suaresas nevartojo šio termino, tačiau didelė dalis jo formuluotų teisingo karo vedimo taisyklių lengvai pakliūtų į moderniosios tarptautinės teisės dokumentus. Štai, Suareso teigimu, karo metu privaloma laikytis nuosaikumo, arba proporcingumo, principo ir su juo susijusių taisyklių, kurių pažeidimas atima iš karo teisėtumo kokybę⁵⁶⁹. Tai reiškia, kad naudojama karinė jėga turi griežtai atitikti teisingo karo tikslą – atkurti patirtą žalą. Todėl draudžiamos šį tikslą peržengiančios priemonės (priešininko teritorijos plėšimas ar užgrobimas, masinės tos teritorijos gyventojų žudynės etc.), kuriomis siekiama ne teisingo žalos atlyginimo, bet materialinės naudos, valstybės galios sustiprinimo, keršto ir t. t.

Beje, nuosaikumas būtinas ir prieš pradėdant karo veiksmus. Antai prieš pradėdamas puolamąjį karą, suverenas turi įspėti priešišką šalį apie galimus karo veiksmus ir jai paskutinį kartą pasiūlyti atlyginti padarytąją žalą – „prieš pradėdant karą, valdovui privalu pranešti priešiškai valstybei, kad yra teisinga karo priežastis, ir pareikalauti deramo žalos atlyginimo, o jei priešiška šalis pasiūlo tokią kompensaciją, valdovas privalo ją priimti ir atsisakyti karinių veiksmų, nes jei taip nepasielgtų, karas būtų neteisingas“⁵⁷⁰. Kita vertus, karo

⁵⁶⁸ „In summo pontifice est vere potestas iniquos reges coercendi.“ – Suarez, F. Defensio fidei catholicae et apostolicae adversus anglicanae sectae errores. *Opera omnia Francisci Suarez.* Vol. 24, Parisii: Apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, 1869, p. 314. Įdomu, kad šiuolaikinė tarptautinė teisė panašią galią suteikia Jungtinių Tautų Saugumo Tarybai. Tiesa, ši galia yra kur kas didesnė ir platesnė – tvirtinama, kad humanitarinei intervencijai visada privaloma Saugumo Tarybos sankcija.

⁵⁶⁹ Suarez, F. *op. cit.*, p. 739.

⁵⁷⁰ „Ante bellum inchoatum tenetur princeps proponere justam causam belli reipublicae contrariae ac petere restitutionem condignam, quam si altera offerat, tenetur acceptare et a bello

metu leidžiama sukelti priešininkui visus nuostolius, reikalingus pergalei pasiekti⁵⁷¹. Štai leistina šturmuoti miestus, sprogdinti tiltus, griauti tvirtoves, imti belaisvius, nusavinti priešininko ginklus, laivus ir karo mašinas⁵⁷². Vis dėlto nuosaikumas turi būti išlaikytas – negalima niokoti priešininko žemės ūkio, prievartauti moterų, žudyti belaisvių ir įkaitų. Ir, svarbiausia, reikia padaryti viską, kas tik įmanoma, kad nukentėtų kuo mažiau taikių gyventojų – nekaltųjų. Suareso teigimu, „Pagal prigimtinę teisę nekalti žmonės yra vaikai, moterys ir visi, negalintys nešioti ginklo, pagal tarptautinę teisę – ambasadoriai, pagal pozityviąją krikščionišką valstybių teisę – kunigai ir dvasiškiai. Visi kiti asmenys laikomi kaltais, nes žmogiškasis sprendimas visus, galinčius pakelti ginklą, sutapatina su aktualiai taip ir darančiais.“⁵⁷³ Karo metu draudžiamas sąmoningas, iš anksto numatytas nekaltų žmonių žudymas. Bet jeigu pergalė negalima be atsitiktinės mažesnio ar didesnio nekaltųjų skaičiaus žūties, jų žudymas leistinas⁵⁷⁴. Štai šturmuojant miestą ar sprogdinant tiltą, neįmanoma apsaugoti visų taikių žmonių. Vis dėlto tyčinis nekaltųjų žudymas tokių akcijų metu – tai akivaizdus nusikaltimas, akimirksniu paverčiantis teisingą karą neteisingu.

Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje reikalavimas atskirti kariaujančiuosius nuo civilių gyventojų ir draudimas pastaruosius tyčia žudyti ar žaloti vadinamas diskriminavimo principu (lot. *discriminatio* – atskyrimas). Suaresas šio termino nevartojo, tačiau jo griežta pozicija, kad karo metu draudžiamas sąmoningas, iš anksto numatytas nekaltų žmonių žudymas, yra akivaizdus minėto principo atitikmuo. Tiesa, draudimas tyčia žudyti taikius gyventojus Suareso koncepcijoje netapo savarankišku teisingo karo principu – čia minėtas draudimas suprastas kaip tam tikras nuosaikumo principo sekmuo.

Taigi kariaujant teisingą karą, privaloma nenukrypti nuo nuosaikumo

desistere: quod si non faciat, bellum erit injustum.“ – Suarez, *F.Opera omnia Francisci Suares.* Vol. 12, p. 752.

⁵⁷¹ *Ibid.*, p. 753.

⁵⁷² Lygiai tokią pat poziciją pateikė ir de Vitorija: „kariaujančiam teisingą karą leistina viskas, kas yra būtina taikai ir saugumui pasiekti“ („gerenti bellum justum licent omnia, quae necessaria sunt ad consequendam pacem et securitatem“ – Vitoria, *F. De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones*, p. 132).

⁵⁷³ „Innocentes sunt naturali jure pueri, mulieres et quicumque non valent arma sumere; jure gentium legati; jure positivo inter Christianos religiosi, sacerdotes etc. Nocentes reputantur reliqui omnes: nam qui possunt arma sumere, praesumuntur in humano judicio ac si vere sumant.“ – Suarez, *F. op. cit.*, p. 754.

⁵⁷⁴ *Ibid.*, p. 755.

principo. O kaip dera elgtis, laimėjus karą ir atkuriant teisingumą? Suareso atsakymas vėlgi skamba labai moderniai. Teigiama, kad ir šiuo atveju būtina laikytis proporcingumo – nugalėjęs suverenas privalo priešininkui paskirti bausmes ir reparacijas, atitinkančias padarytą žalą, tačiau jokiū būdu jos neviršijančias⁵⁷⁵. Į šią žalą įskaičiuojami visi nuostoliai, kuriuos suvereno šalis patyrė iš priešininko tiek prieš karą, tiek paties karo metu: žuvę piliečiai, sudeginti ir sugriauti miestai ir pan.⁵⁷⁶

Štai tokią teisingo karo koncepciją pateikė de Vitorija ir Suaresas. Svarbu pastebėti, kad labai panašiai teisingo karo principus aiškino ir Grocijus. Jis taip pat tvirtino, kad teisingam karui būtina teisinga priežastis: išorinė agresija, valstybės teritorijos ar turto užgrobimas, krikščioniška pareiga padėti kitai valstybei ginti savąją nepriklausomybę etc. Taip pat teigta, kad karas – tai kraštutinė priemonė žalai atlyginti, kai derybos ir kiti taikaus įtikinėjimo būdai neduoda jokių rezultatų. Galiausiai taip pat tvirtinta, kad tiek kariaujant, tiek jau iškovojus pergalę ir nustatant priešininkui bausmes bei reparacijas, būtina laikytis nuosaikumo, teisingumo ir krikščioniškosios meilės principų. Kita vertus, skirtingai nuo de Vitorijos ir Suareso, Grocijus siūlė tarptautines – tarpvalstybines konferencijas bei trečiųjų teismo procesus kaip priemones užkirsti kelią karams.

De Vitorijos tautų teisių sąrašo sąsajos su Vasario 16-osios ir Kovo 11-osios Aktais

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybos nutarime dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo rašoma:

„...Lietuvos Taryba, kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdama si pripažintą tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo mėn. 18–23 d. 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą demokratinius pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis...“⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ Suarez, F. *Opera omnia Francisci Suarez*. Volumen 12, p. 754.

⁵⁷⁶ Kita vertus, teisingumui reikalaujant, išskirtinę žalą padariusiems asmenims iš priešininko stovyklos gali būti taikoma netgi mirties bausmė. *Ibid.*, p. 753.

⁵⁷⁷ Lietuvos Tarybos nutarimas dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo. *Lietuvos aidas*, 1918 m. vasario 19 d., Nr. 22(70), p. 1.

Iš pacituoto teksto akivaizdu, kad Vasario 16-osios Akte remtasi vienu esminių šiuolaikinės tarptautinės teisės principų – tautų lygiateisiškumu ir laisvu apsisprendimu. Šio principo atitikmenį atrandame De Vitorijos pateiktame tautų ir valstybių teisių sąrašė. Tai kiekvienos tautos teisė į lygybę su kitomis tautomis bei politinę nepriklausomybę. Tad de Vitorijos sąrašo sąsajos su Vasario 16-osios Aktu, kad ir kokios netikėtos ir neįtikimos atrodytų iš pirmo žvilgsnio, tampa akivaizdžios. Maža to, Vasario 16-osios Akte deklaruotą politinę nepriklausomybę lietuvių tauta apgynė kare prieš agresorius: rusų bolševikus, lenkų interventus ir bermontininkus. Antrosios scholastikos tarptautinės teisės teorijoje karas prieš agresorių laikomas teisingu gynybiniu karu. Taigi akivaizdu, kad šią teoriją ir Vasario 16-osios Aktą sieja ir tautos teisės į politinę nepriklausomybę gynimas teisingame kare.

O kaip yra su 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktu dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo? Ar jį taip pat galime susieti su antrosios scholastikos tarptautinės teisės teorija? Kad atsakytume į šį klausimą, turime įsigilinti į patį minėto Akto tekstą. Taigi čia rašoma:

„Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutaria ir iškilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė. Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas.

Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija.

Lietuvos valstybė pabrėžia savo ištikimybę visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, pripažįsta sienų neliečiamumą, kaip jis suformuluotas 1975 metų Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje Baigiamajame akte, garantuoja žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba kaip suvereninių galių reiškėja šiuo aktu pradeda realizuoti visą Valstybės suverenitetą.⁵⁷⁸

⁵⁷⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 1-12.

Šiame tekste niekur nekalbama apie tautų lygiateisiškumą ir laisvą apsisprendimą. Vis dėlto Kovo 11-osios Aktas akivaizdžiai remiasi Vasario 16-osios Aktu, kuris grindžiamas „pripažintąja tautų apsisprendimo teise“. Tad šiuo aspektu galime kalbėti, tiesa, tik apie netiesiogines sąsajas tarp de Vitorijos tautų teisių sąrašo ir Kovo 11-osios Akto. Kita vertus, minėtas Aktas remiasi kitais svarbiais moderniosios tarptautinės teisės principais. Tai valstybių suvereni lygybė ir suvereniteto teisės gerbimas; jėgos nenaudojimas ir negrasinimas ja; valstybių teritorinis vientisumas; sienų neliečiamumas. Kaip jau minėta, visus šiuos principus su tam tikromis išlygomis galima susieti su de Vitorijos sąraše deklaruojama tautų lygybe ir teise į politinę nepriklausomybę. Tad tarp Kovo 11-osios Akto ir antrosios scholastikos tarptautinės teisės teorijos įžvelgiame ir tiesioginių sąsajų.